

УДК 81.112.2:81'373.611:001.4
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-1-26>

Лариса ВОЛОВИК,
 orcid.org/0000-0002-0423-0917
 кандидат філологічних наук,
 доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін
 Полтавського державного аграрного університету
 (Полтава, Україна) volovik.lara2010@gmail.com

МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ

У статті проаналізовано методи та прийоми дослідження німецьких економічних термінів, визначаємо словотвірний потенціал як категорію мови, що відображає здатність основи породжувати нові семантично та структурно залежні слова. В роботі застосовується метод словотвірного аналізу за безпосередньо-складовими компонентами: бінарного послідовного членування на максимальні структурно-семантичні відрізки, навіть до самих мінімальних – морфем. На матеріалі німецької мови в результаті словотвірного аналізу за безпосередньо-складовими компонентами і моделювання лексики було встановлено 13 основних словотвірних моделей, що функціонують у німецькій економічній термінології. Словотвірна модель також розглядається як структурно-семантична схема, формула побудови похідних, що включає в себе в структурному плані вихідну основу і словотвірний афікс з їхньою семантикою. У статті досліджуються основи німецьких префіксальних дієслів, що вживаються як економічні терміни, розглядаються шляхом визначення їх структурної, семантичної та функціональної організації. Розгляд основ префіксальних дієслів здійснюється від базових кореневих слів дериваційних ланцюжків до їхніх спільнокореневих похідних. Префіксальні дієслова утворюються відповідно до загальномовних норм на основі префіксальних дериваційних моделей сучасної німецької мови. Отримані результати свідчать про зменшення кількості запозичених словотвірних префіксів у німецькій економічній термінології. Префіксальні дієслівні основи утворюють іменникові основи шляхом суфіксації та конверсії, які є дуже продуктивними в німецькій мові. Значну увагу приділено безафіксним похідним іменникам, утвореним за допомогою процесів субстантивізації та конверсії твірних основ інфінітивів, конверсійних основ префіксальних дієслів. Виявлено текстотвірний потенціал префіксальних дієслів на базі німецьких економічних термінів в економічних текстах. Проаналізовано дериваційні моделі префіксальних дієслів на базі німецьких економічних термінів в економічних текстах. Розглянуто питання впливу контексту на словотвірну структуру німецьких економічних дієслів-термінів з префіксами *be-*, *ge-*, *er-*, *ver-*, *zer-*, *ent-*, *emp-*, *miss-*. Дослідження виконано на матеріалі перекладу німецьких економічних текстів.

Ключові слова: словотворення, основа, словотвірна основа, похідна основа, словотвірна модель, словотвірний потенціал, словотвірне значення, термін.

Larysa VOLOVYK,
 orcid.org/0000-0002-0423-0917
 Candidate of Philological Sciences,
 Associate Professor at the Department of Humanities and Social Sciences
 Poltava State Agrarian University
 (Poltava, Ukraine) volovik.lara2010@gmail.com

METHODS AND TECHNIQUES OF RESEARCHING GERMAN ECONOMIC TERMS

The article analyzes the methods and techniques of research of German economic terms, defines word-formation potential as a category of language that reflects the ability of the base to generate new semantically and structurally dependent words. The method of word-formation analysis by direct constituent components is used in the work: binary sequential division into maximum structural and semantic segments, even to the smallest - morphemes. On the material of the German language as a result of word-formation analysis by direct constituent components and vocabulary modeling, 13 basic word-formation models were established. The word-formation model is also considered as a structural-semantic scheme, a formula for constructing derivatives, which includes in structural terms the original base and the word-formation affix with their semantics. The paper studies the stems of German prefixal verbs used as economic terms, examined by means of the determining their structural, semantic and functional organization. The examination of prefixal verbs' stems proceeds from basic root words of derivational chains towards their cognate derivatives. Prefixal verbs are formed according to general language norms on the basis of prefixal derivational patterns of modern German. The results obtained show the decrease of borrowed verb-forming prefixes in German economic terminology. Prefixal verb stems form noun stems by means of suffixation and conversion which are very productive in German. Much attention is given to non-affixal derivative nouns formed by means of the processes of substantivization and conversion stems of

infinitives, conversion stems of preterital prefixal verbs. The paper reveals the text-formative potential of prefixed verbs on the basis of German economic terms in economic texts. The derivational patterns of prefixed verbs on the basis of German economic terms in the economic texts are analysed. The article deals with the problems of the influence of context on word-formation structure of German economic verb-terms with prefixes be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent-, emp-, miss-. The research has been done on the basis of the translation of German economic texts.

Key words: *derived stem, derivational meaning, derivational pattern, derivational stem, stem, term, word-formation, word-formation potential.*

Постановка проблеми. Оскільки термінотворення це усвідомлений процес, то розв'язання проблем аналізу та синтезу є для нього більш актуальним, ніж для словотвору загальнолітературної мови. У статті основи німецьких префіксальних дієслівних економічних термінів є об'єктом дослідження в синхронному розрізі шляхом поєднання словотвірного аналізу та синтезу. Такий підхід дозволяє представити систему термінотворення як сукупність реалізованих і потенційних можливостей мови у сфері наукової комунікації.

Аналіз досліджень. Дослідженню різних аспектів термінотворення на матеріалі загальнолітературної мови та деяких окремих терміносистем присвячені праці багатьох учених В. В. Левицького (Левицький, 2014: 265), М. Д. Степанової (Stepanova, 2017: 221), W. Fleischer (Fleischer, 2000: 287), Th. Schippan (Schippan, 2017: 81).

Мета статті – розглянути методи та прийоми дослідження німецьких економічних термінів.

Виклад основного матеріалу. Словотвірний аналіз полягає у бінарному ступеневому членуванні похідних основ на максимальні словотвірні компоненти (Fleischer, 2019: 187). Максимальний словотвірний компонент може бути вираженим основою або словотвірним префіксом. Словотвірний синтез – загальнонауковий метод як спосіб дослідницької діяльності з метою вивчення явищ і закономірностей певного об'єкта науки, що полягає у об'єднанні його компонентів і вивченні їх як єдиного цілого. У лінгвістиці синтез забезпечує побудову різноманітних класифікацій мовних явищ, встановлення їхніх незмінних ознак, категорій.

Словотвірний синтез розглядають як побудову терміна за певними семантичними параметрами, та структурними схемами. Словотвірний синтез має на меті встановити напрями реалізації словотвірних потенцій основ префіксальних дієслів і споріднених за структурою та семантикою похідних основ термінів. Аналіз і синтез об'єднані і дають адекватне пояснення об'єкта.

У статті ми визначаємо словотвірний потенціал як категорію мови, що відображає здатність основи породжувати нові семантично та структурно залежні слова. Це відображається в валентності та активності основ, що характеризують якісну та кількісну сторону реалізації. Під словотвірною валентністю

розуміємо здатність твірних основ вибірково створювати сполучення зі словотвірними префіксами та основами (Stepanova, 2017: 61).

Словотвірну валентність основ визначено на основі аналізу похідних основ економічних термінів, що функціонують у фахових текстах наукових і періодичних видань, а також зафіксованих у галузевих лексикографічних джерелах, де словотвірний потенціал постає в реалізованому вигляді. Валентні відношення є невід'ємною частиною дистрибуції, яка є виявом сукупності всіх середовищ, у яких з'являється мовний елемент, на відміну від тих, у яких він не може з'явитися. Враховуючи розподіл словотвірних компонентів, можна виявити тенденції у використанні або невикористанні певних словотвірних засобів у сучасній німецькій економічній термінології.

Словотвірний аналіз і синтез тісно пов'язані між собою, оскільки для синтезу похідних основ використовуються дані про форму і значення максимальних безпосередньо-складових компонентів, отриманих в результаті їх аналізу. При виконанні словотвірного аналізу, його об'єктом є готове слово, яке є похідним, а отже, воно є результатом словотвірного синтезу. Натомість при словотвірному синтезі вихідними одиницями є твірна основа та словотвірні компоненти.

Словотвірне значення було об'єктом багатьох лінгвістичних досліджень. На думку багатьох учених, воно є компонентом структури похідного слова і має пов'язаний характер. Словотвірне значення в нашому дослідженні розглядається як взаємодія значень максимальних словотвірних компонентів, як узагальнений тип семантичних відношень, що регулярно повторюється в однотипних похідних основах (Stepanova, 2017: 87).

Словотвірні значення префіксів належать до категорії формально виражених значень. За формою локалізації вони виявляються в групах похідних основ, що містять префікси. Щодо змісту префікса, то слід зазначити, що він представлений значенням категоріальної ознаки, яка не існує сама по собі, а характеризує предмет, явище, дію і функціонує лише в семантичній структурі похідної основи (Fleischer, 2000: 234).

Для визначення словотвірного значення складних похідних основ використаємо метод трансфор-

маційного аналізу. Трансформаційний аналіз розглядаємо як перетворення аналізованих одиниць, а саме похідних основ, у синтаксичні конструкції, що являють собою розгорнуту форму глибинних семантичних відношень, на яких ґрунтується словотвірний акт і які відображають динаміку розвитку лексичних одиниць. Основною вимогою до трансформаційного аналізу складних похідних основ (ПО) є обов'язкове збереження відношень підпорядкування між максимальною кількістю словотвірних компонентів, що входять до ПО.

У дослідженні використано поєднання словотвірного аналізу та синтезу, що вимагає комплексного застосування таких методів і прийомів: метод словотвірного аналізу за безпосередніми складовими компонентами, метод моделювання для виявлення основних словотвірних моделей і мікромоделей німецьких префіксальних дієслів та споріднених похідних, аналітико-описовий метод для визначення особливостей творення основ префіксальних дієслів та споріднених похідних, що функціонують у німецькій економічній термінології,

Метод - це система правил і прийомів підходу до вивчення явищ, спосіб досягнення певних результатів у пізнанні та практиці, спосіб організації теоретичного і практичного освоєння дійсності (Schirpan, 2017: 211). Найдавнішим і лінгвістичним методом є аналітико-описовий метод. Аналітико-описовий метод - це систематична інвентаризація мовних одиниць і пояснення особливостей їхньої будови та функціонування на даному етапі розвитку мови, тобто в синхронії. В аналітико-описовому методі виділяють такі послідовні етапи: 1) відбір одиниць аналізу, твірних основ і похідних основ префіксальних дієслів; 2) членування виділених одиниць; 3) класифікація та інтерпретація виділених одиниць.

На першому етапі дослідження здійснено відбір твірних основ префіксальних дієслів та похідних основ слів з економічних текстів газетних статей та словників. Другий етап передбачає поділ твірної та похідної основи слова на безпосередні складові компоненти. На третьому етапі здійснюється класифікація та тлумачення виділених твірних і похідних основ префіксальних дієслів. Класифікація використовується для з'ясування зв'язків і закономірностей розвитку досліджуваних об'єктів. Основним фактором класифікації є групування, яке дозволяє розділити всю сукупність даних на однорідні групи. При групуванні важливо забезпечити однорідність і порівнянність ознак, за якими здійснюється розподіл. Підхід до опису та вивчення словотвору передбачає виділення вихідної одиниці словотвору та словотвір-

ного аналізу. Вихідною одиницею словотвірного аналізу в традиційному підході є похідне слово. Похідне слово береться за основну одиницю словотвірного аналізу тому, що основною метою традиційного підходу до вивчення словотвору є вивчення структури похідного слова, виявлення способів, засобів, моделей словотвору. Вивчення словотвірної структури похідних слів у традиційному підході здійснюється шляхом морфемного аналізу, а при словотвірному аналізі - поділу слів на безпосередньо складові компоненти.

В роботі застосовується метод словотвірного аналізу за безпосередньо-складовими компонентами: бінарного послідовного членування на максимальні структурно-семантичні відрізки, навіть до самих мінімальних – морфем. На матеріалі німецької мови в результаті словотвірного аналізу за безпосередньо-складовими компонентами і моделювання лексики було встановлено 13 основних словотвірних моделей.

Основні моделі основ слів сучасної німецької мови:

M ₁	коренева основа: <i>leiden, gehen</i>
M ₂	безафіксно-похідна основа: <i>der Vertrag</i>
M ₃	безафіксно-похідна основа зі змінним коренем: <i>der Vertrieb ← vertreiben</i>
M ₄	префіксальна основа: <i>der Vorteil ← der Teil; besprechen ← sprechen</i>
M ₅	префіксальна основа зі змінним коренем: <i>das Gerddck ← packen</i>
M ₆	суфіксальна основа: <i>die Vertretung ← vertreten</i>
M ₇	суфіксальна основа зі змінним коренем: <i>die Errungenschaft</i>
M ₈	суфіксально-префіксальна основа: <i>das Gelaufe ← laufen; das Ge//bild//e ← bilden;</i>
M ₉	суфіксально-префіксальна основа зі змінним коренем: <i>das Ge//bdud//e ← bauen</i>
M ₁₀	основа складного слова: <i>der Verkaufspreis</i>
M ₁₁	основа складного слова: <i>taubstum</i>
M ₁₂	основа з залишковим елементом
M ₁₃	основа з афіксом та залишковим елементом: <i>ge//winn/en, be//ginn/en</i>

Основною перевагою словотвірного аналізу за безпосередньо-складовими компонентами є можливість виявлення в похідних словах твірних основ слів усіх структурно-семантичних типів, а також виявлення словотворчих елементів у всіх максимальних відрізках похідних слів. Виявлення та вивчення твірних основ слів та співвідносних з твірних основ (ТО) похідних слів дозволяє підійти до вивчення словотворення в напрямку від ТО до співвідносних з ними за структурою і семантикою похідних слів.

Застосовуючи метод словотвірного аналізу за безпосередньо-складовими компонентами (БСК), здійснюється аналіз архітекτονіки основ слів – структури, семантики, словотвірних функцій ТО та співвідносних з ними основ похідних слів в напрямку від ТО до ПО слів.

При даному підході до вивчення структури слів під архітектонікою розуміється не тільки структура і семантика ТО, а також структура та семантика співвідносних з ТО похідних слів. Ці похідні слова утворюють словотвірні ряди, вершиною яких є ТО.

Архітектоніка ТО та співвідносні з ними за структурою і семантикою похідні слова вивчаються в такій послідовності: 1) Слово (коренева, безафіксно-похідне, префіксальне, префіксально-суфіксальне, суфіксальне, складне); 2) ТО слова (коренева ТО, безафіксно-похідна ТО, префіксальна ТО, суфіксальна ТО, префіксально-суфіксальна ТО, складна ТО); 3) Основа похідних слів, співвідносних з ТО за структурою і семантикою, яка утворює словотвірні ряди.

Задачею словотвірного аналізу за БСК є виявлення в словотвірних рядах продуктивних і непродуктивних словотвірних моделей, за якими утворюються похідні слова від досліджуваних ТО. З цією ціллю здійснюється кількісний аналіз ТО, моделей, за якими утворюються основи похідних слів.

Вивчення архітектоніки ТО і співвідносних з ними похідних слів здійснюється методом словотвірного аналізу шляхом послідовного, поступового бінарного членування основ слів на максимальні структурно-семантичні компоненти до самих мінімальних компонентів – морфем.

Поступове бінарне членування слів на БСК – максимальні структурно-семантичні словотвірні компоненти здійснюється за допомогою спеціальної системи умовних знаків, яка допомагає не тільки розкрити структуру ТО та співвідносних з ТО похідних слів, але і наочно показати структуру слів. Словотвірний аналіз супроводжується кількісним аналізом ТО і співвідносних з ними основ похідних слів, що дозволяє виявити продуктивні і непродуктивні словотвірні моделі.

Аналіз архітектоніки ТО слів та співвідносних з ними основ похідних слів, з застосуванням системи умовних знаків для об'єктивізації структури ПО, створює передумови для відображення словотвірної структури слів і термінів в словниках як загальноживаної, так і термінологічної лексики. Це створює умови для утворення словотвірних словників термінологічної лексики.

Результати аналізу архітектоніки ТО дієслів, ПО іменників, прикметників не можуть бути

не використані для репрезентації словотвірної структури термінів і термінологічної лексики. При складанні термінологічного словника використовується метод словотвірного аналізу за БСК, використовується система умовних знаків, гніздовий принцип організації лексики.

Складання словотвірного словника, який відображає словотвірну систему слів, архітектоніку ТО і співвідносних з ними похідних слів на матеріалі загальноживаної і спеціальної лексики можливо при підході до вивчення словотворення в напрямку від ТО до співвідносних з ними похідних, при умові застосування в процесі аналізу архітектоніки ТО і співвідносних з ними похідних, умовних знаків, які об'єктивно відображають словотвірні процеси.

Метод моделювання в дослідженні застосовується для виявлення основних словотвірних моделей і мікромоделей німецьких префіксальних дієслів та співвідносних з ними похідних основ слів.

У дослідженні синтетичного або процесуального аспекту словотвору використовуємо термін «словотвірна модель», яка виступає схемою структурної організації ПО. У сучасній лінгвістиці є різні точки зору на проблему визначення терміна «словотвірна модель» (СМ). Згідно з однією з них СМ визначається, як єдина для словотвірного ряду схема його організації, де враховується як характер компонентів похідного, так і порядок їхнього розташування. Тобто модель похідного – це «найбільш загальна формула однотипних утворень, це їхній структурно-семантичний аналог» (Stepanova, 2017: 53).

СМ розглядають як структурно-семантичну схему, формулу побудови похідних, що включає в себе в структурному плані ТО і словотвірний афікс із їхньою семантикою. При цьому модель виникає в мовленні і стає мовною і системною не раніше, ніж слова, які за нею утворені стануть фактами мови (Stepanova, 2017: 54).

Однак така модель не є універсальною, оскільки існують такі явища, як субстантивізація, аббревіація та ін.

У сучасному мовознавстві, словотвірну модель визначають структурно-семантичну схему побудови похідних слів, що має спільність частини мовної належності твірних слів, однак характеризується морфологічною специфікою.

Слід зазначити, що загальним у вищезазначених визначеннях поняття СМ є те, що її розглядають як схему утворення похідних слів, яка зумовлює структурно-семантичну особливість організації останніх, частиномовну та лексико-семантичну належність ТО, наявність або відсутність

поєднаних елементів, словотворчих формантів та з'ясування значення похідного. У нашому дослідженні стосовно визначення СМ, ми дотримуємося точки зору М. Д. Степанової, яка витлумачує цю одиницю так: словотвірна модель – це «стабільна структура, яка має узагальнене лексико-категоріальне значення і здатна наповнюватися різним лексичним матеріалом» (Stepanova, 2017: 55).

Вона виступає як абстрагована двобічна словотвірна одиниця, що у своїй структурній організації враховує кількість, характер та порядок розташування словотвірних компонентів з одного боку, та в плані змісту їх на словотвірне значення, яке охоплює ПО слів певного словотвірного ряду, з іншого боку (Stepanova, 2017: 56).

В залежності від структури й типу ТО, а також максимальних словотворчих компонентів, є можливість у межах однієї моделі виділяти її варіанти – субмоделі.

Як морфологічно та лексико-семантично обумовлену структурну схему, за якою можуть бути утворені серії словотвірних конструкцій з однаковою структурою, розглядає словотвірну модель В. Фляйшер (Fleischer, 2000: 167).

Існує також точка зору, згідно з якою словотвірна модель визначається як єдина для словотвірного ряду схема її організації, де враховуються як характер компонентів похідного, так і порядок їхнього розташування, тобто модель похідного – «це найбільш загальна формула однотипних утво-

рень це їхній структурно-семантичний аналог» (Schippan, 2017: 54).

Словотвірна модель також розглядається як структурно-семантична схема, формула побудови похідних, що включає в себе в структурному плані вихідну основу і словотворчий афікс з їхньою семантикою. При цьому модель виникає в мовленні і стає мовною, системною не раніше, ніж слова, утворені за нею, стають фактом мови (Schippan, 2017: 56).

Можна припустити, що первісно модель, як схема утворення нових слів, виникає в мовленні, оскільки номінативний акт являє собою складову частину акту мовлення. Однак модель «твірна основа + афікс» не є універсальною, оскільки існують інші способи утворення похідних слів (аббревіація, семантична деривація, конверсія та ін.).

Висновки. Отже, проведене дослідження дало змогу виявити методи та прийоми дослідження німецьких економічних термінів. Комплексне вивчення основ префіксальних дієслів у напрямку від твірних до співвідносних з ними за структурою й семантикою похідних основ термінів дає змогу визначити чинники розвитку й функціонування сучасної німецькомовної економічної терміносистеми. Перспективи використання результатів дослідження убачаємо у вивченні термінів у напрямі від твірних основ префіксальних дієслів до співвідносних із ними за структурою й семантикою похідних основ – економічних термінів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Левицький В. В. Лексикологія німецької мови: підручник. Вінниця: Нова Книга, 2014. 384 с.
2. Fleischer W. Grundzüge der Wortbildung des Verbs in der deutschen Sprache der Gegenwart: Lehrbuch. Leipzig. 2019. 305 S.
3. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Lehrbuch. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2000. 382 S.
4. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache: Lehrbuch. [2. durchges. Aufl.]. Tübingen. 2019. 307 S.
5. Stepanova M. D., Černyševa I. I. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache: Lehrbuch. [2. verbesserte Aufl.]. Moskau: Vyššaja Škola, 2017. 247 S.

REFERENCES

1. Levyzkij V. V. Leksykologija nimezkoi movy. [Lexikology of the German language]: textbook. Vinnitsa: Nova Knyga, 2014. 384 p. [in Ukrainian].
2. Flaisher V. Grundzuge der Wortbildung des Verbs in der doitschen Sprache der Gegenwart. [Basics of the word formation of the verb in the German language]: textbook. Leipzig. 2019. 305 p. [in German].
3. Flaisher V. Wortbildung der doitschen Gegenwartssprache. [Word formation in contemporary German]: textbook. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 2000. 382 p. [in German].
4. Shippa Th. Lexikologi der doitschen Gegenwartssprache. [Lexikology of contemporary German]: textbook. Lehrbuch. Tübingen. 2019. 307 p. [in German].
6. Stepanova M. D., Tshernysheva I. I. Leksikologi der doitschen Gegenwartssprache [Lexikology of contemporary German]: textbook. Lehrbuch. Mooskau: Vyššaja Škola, 2017. 247 p. [in German].